

УДК 331.5

Удовенко І.О.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО ТИПУ ПРАЦІВНИКА У СФЕРІ ТУРИЗМУ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджуються процес формування нового типу працівника туристичної галузі та потреба на ринку праці у таких кадрах. Зазначена залежність виражається через соціальну орієнтацію ринку праці в сфері туризму, тобто певні якісні параметри розвитку його суб'єктів, відносини між ними, результати взаємодії, ефективність функціонування, гуманістичне спрямування. При цьому об'єктами регулювання на ринку праці виступають взаємовідносини між найманими працівниками, роботодавцями та власниками засобів виробництва туристичної галузі. Останні повинні ефективно поєднувати фактори виробництва і забезпечувати високу ефективність виробничого процесу на основі науково-технічного прогресу як в інтересах учасників взаємодії, так і соціальної сфери регіону загалом.

Ключові слова: ринок праці, найманий працівник, зайнятість, сфера обслуговування, технологічні уклади.

Удовенко И.А. ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ НОВОГО ТИПА РАБОТНИКА В СФЕРЕ ТУРИЗМА В ПОСТ-СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье исследуются процесс формирования нового типа работника туристической отрасли и потребность на рынке труда в таких кадрах. Указанная зависимость выражается через социальную ориентацию рынка труда в сфере туризма, то есть определенные качественные параметры развития его субъектов, отношения между ними, результаты взаимодействия, эффективность функционирования, гуманистическое направление. При этом объектами регулирования на рынке труда выступают взаимоотношения между наемными работниками, работодателями и собственниками средств производства туристической отрасли. Последние должны эффективно сочетать факторы производства и обеспечивать высокую эффективность производственного процесса на основе научно-технического прогресса как в интересах участников взаимодействия, так и социальной сферы региона в целом.

Ключевые слова: рынок труда, наемный работник, занятость, сфера обслуживания, технологические уклады.

Udovenko I.O. FEATURES OF FORMATION OF A NEW TYPE OF WORKER IN THE SPHERE OF TOURISM IN POST-SOCIALIST SOCIETY

This paper examines the formation of a new type of worker tourism industry and the need for the labor market in these frames. The specified dependencies is expressed through social orientation of the labor market in tourism, that certain qualitative parameters of its subjects, the relationship between them, the results of interaction, operational efficiency, humanistic orientation.

Herewith the objects of regulation of the labor market are the relationships between employees, employers and owners of the means of production tourism industry. The latter must effectively combine inputs and provide high efficiency of the production process based on scientific and technological progress in the interests of participants interaction and social area as a whole.

Keywords: labor market, employees, employment, Sphere of service, technological modes.

Постановка проблеми. За роки існування незалежної України закладено підвалини вітчизняного туризму. Завдання, що стоять перед українським туризмом, потребують стратегічного планування його розвитку на перспективу, комплексного підходу до їх вирішення та головне – розробки дієвих виконавчих механізмів, які дозволять зробити його високорентабельною галуззю, сприятимуть соціально-економічному та культурному розвитку країни, створенню її позитивного іміджу в світі [11].

Головного значення набуває людський, а не речовий капітал. Тобто на сучасному етапі розвитку людської цивілізації головним фактором прогресу стають не уречевлені засоби виробництва, а знання та нові ідеї людей. Роль людського капіталу, що збільшується, при переході до економіки знань змінює суспільство та його економічні інститути, наприклад ринок праці.

Перехід від індустріального типу до постіндустріального суспільства призвів до того, що туристична індустрія все більше базується на інтелекті, ніж на матеріальній (речовинній) основі, домінуючим стає «інший тип праці – суперіндустріальний», який ґрунтується на високорозвинених технологіях, вміннях, кваліфікації найманого робітника, що забезпечується високим рівнем освіти, у тому числі формальною освітою (коледж, школа), професійною та «культурною» [6].

Із кожним роком розвиток туризму в Україні набуває все більших обертів. Щороку нашу державу відвідують в середньому 17 млн іноземців, більшість яких є громадянами країн СНД, а третина приїжджає з ЄС. Україна є одним зі світових лідерів з міжнародного туризму – за даними Всесвітньої організації туризму, Україна посідає сьоме місце за кількістю відвідувань щороку. Таким чином, туристична галузь має надзвичайно важливе значення для економіки нашої держави, а розвиток цієї сфери суспільного життя повинен стати одним із пріоритетних завдань на найближче майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи економічні аспекти трансформації праці і соціально-трудова відносин у туристичній галузі виникає необхідність врахування положення про багатоваріантність розвитку на етапі становлення постіндустріального суспільства, що було окреслено Д. Беллом. Методологічною основою цього аналізу виступає трисекторна модель, запропонована К. Кларком у 40-і рр. ХХ ст., що розділила народне господарство на три сектори: видобувні галузі і сільське господарство; галузі обробної промисловості; галузі послуг. Д. Белл доповнив цю модель ще двома секторами: четвертий сектор представлений такими галузями, як торгівля, фінансові послуги, страхування, операції з нерухомістю; п'ятий сектор – охорона здоров'я, відпочинок, освіта, наука, державне управ-

ління, індустрія відпочинку. У третьому секторі Д. Белл залишив галузі житлово-комунального господарства та транспорту.

Так, у США у сфері послуг (включаючи інформаційний сектор) у 1970 р. було зайнято 66% працівників, а в 1993 р. вже – 78%. У той же час чисельність зайнятих у виробничих галузях знизилася з 27 до 16%. За загальними оцінками, у США частка зайнятих у сільському господарстві не перевищує 5%. Ті ж тенденції спостерігаються у Великобританії, що переступила цю межу в 1970 р., Японії (1975 р.), ФРН і Італії (1980 р.) [2].

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в аналізі якісних змін найманого працівника інноваційного типу та перспективам його залучення у сфері туризму. Комерційна спрямованість діяльності туристичних підприємств, глибока проробка багатьох аспектів, пов'язаних із залученням і обслуговуванням туристів, від планування і підготовки маршрутів до будівництва спеціалізованих комплексів, від роботи з клієнтами до розвитку інфраструктури окремих регіонів, – дозволяє віднести туризм до сучасної індустрії відпочинку, лікування, розваг, бізнесу. Якісні зміни та нетипові характеристики найманого працівника інноваційного типу виробництва в туризмі, що стали характерними, були спричинені новими поступами науково-технічної революції (далі – НТР), яка неодноразово була передумовою переходу суспільного виробництва до наступного етапу розвитку. Так, при переході до індустріального типу виробництва НТР спонукала до початкових спроб часткової автоматизації деяких процесів виробництва туристичного продукту з поступовим поділом технології виробництва на більш прості, які не потребують масового залучення робочої.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туристичний ринок в Україні перебуває на стадії становлення. Стан ринку туристичних послуг визначається соціально-економічними та політичними процесами, що відбуваються в країні, відтворюючи перебіг реформування суспільного життя. Україна належить до країн, де туризм як активний спосіб проведення дозвілля заохочувався державою, пропагувався та стимулювався шляхом соціалізації туристичних послуг і тому був сприйнятливий більшістю населення як складова способу життя. Поліпшення рівня та умов життя вводить туризм до споживчої суспільної моделі, особливо міського населення, стимулюючи попит і формуючи ринок туристичних послуг.

Туристична індустрія вважається однією з найбільш прибуткових галузей економіки в світі і з кожним роком її вплив на економіку країн посилюється. Поява комп'ютерних мереж Інтернету, електронних баз даних, систем взаєморозрахунків та інших сучасних досягнень у сфері інформаційних технологій сприяла значному збільшенню обсягів наданих туристичних послуг, поліпшенню їх якості, скороченню витрат туристів на пошук і придбання необхідного пакету послуг [4, с. 131].

Обсяг ринку праці (чисельність зайнятих й безробітних громадян працездатного віку) у цілому по країнах СНД, за оцінкою Статкомітету СНД, у 2011 р. становив 141 млн осіб. За рахунок збільшення чисельності населення у низці країн – Азербайджані, Вірменії, Казахстані, Киргизії, Таджикистані, Туркменії й Узбекистані, а також у поєднанні із збільшенням частки населення у працездатному віці було зафіксовано деяке зростання чисельності економічно активного населення в цілому по СНД (приблизно на 1 млн осіб).

Сучасний рівень економічної активності населення країн СНД, попри значно нижчий, ніж у більшості країн світу, пенсійний вік, є досить високим за міжнародними стандартами. Це пояснюється головним чином активністю жінок 20-49 років. Найвищі рівні економічної активності населення характерні для Казахстану, Азербайджану, Росії.

Роботодавці, власники сучасних підприємств прагнуть до того, щоб претендент на робоче місце мав відповідну освіту і володів комп'ютером. При цьому допускається середній рівень здоров'я, і практично не впливають на працевлаштування його сімейний стан та вимоги до умов праці і заробітку. Але іноді наймані працівники не володіють основними критеріями, що створює достатній рівень конкурентоздатності та трудової мотивації. Це пояснюється тим, що вимоги найманої сили залежать від складності виконуваної роботи.

Сучасний ринок найманих працівників досить гнучкий, готовий до кон'юнктурних коливань. На жаль ринок освіти, який є першочерговим інструментом у формуванні кадрового потенціалу, не є еластичним до зростаючого попиту роботодавців у сфері туристичної галузі. Він не готовий оперативно реагувати на потреби у найманих працівниках відповідної кваліфікації туристичної індустрії, що призводить до розбалансування цих двох інститутів. Питання дисбалансу між попитом та пропозицією на ринку праці у сфері туризму стоять у більшості країн світу на пріоритетному місці.

Так, спираючись на вчення А. Сміта, продуктивно можна вважати будь-яку найману працю незалежно від місця розташування, умов її реалізації. До непродуктивного виду найманої праці він відносить працю тих найманих робітників, що задіяні в галузях розміщених ним у своїй ієрархії на нижчих щаблях, наприклад таких як домогосподарство. Тому, на нашу думку, працівники туристичної індустрії відносяться до непродуктивного виду найманої праці.

З огляду на процес переходу до чергового технологічного способу господарювання, ситуація на ринку праці в туристичній сфері викликає якісну зміну поколінь працівників, що відрізняються за рівнем і змістом знань і навичок, розподілом по видах діяльності. Тому що відбувається процес формування нового типу цивілізації, який, в свою чергу, ламає традиційну структуру генотипу працівника і породжує якісно нову, особливо спостерігається подібна тенденція у туристичній галузі.

Проаналізуємо дисбаланс у професійній структурі населення пострадянських країн. Так, у країнах СНД більшість населення зайнято в сфері послуг, зокрема в туризмі, що є специфічним для даного типу суспільства, та можемо виокремити зайнятість в промисловості, бо кожен 4-5 громадянин в Україні, Росії, Білорусі все ще зайнятий у цій сфері [9].

Так, наприклад, на сучасному етапі розвитку у Білорусі у цій сфері зайнято 55% робочої сили, в Росії та Україні – по 61%. У зв'язку з переходом економіки України до ринкового способу господарювання сфера туристичних послуг стала єдиним сектором економіки, яка в умовах структурної кризи в країні нарощує обсяги виробництва. Порівняння її основних параметрів з аналогами країн з розвинутою та перехідною економікою свідчить про дуже значне скорочення обсягів промислового виробництва і відповідне зменшення попиту на робочу силу цієї галузі. У результаті частка працівників промисловості істотно нижче, ніж у більшості економічно розвинених країн.

Попри помітне зростання, протягом останніх років надто низькою залишається зайнятість у будівництві, хоча збільшення обсягів виробництва цієї галузі є необхідним з огляду на її важливість для забезпечення сталого економічного розвитку. Частка працюючих у невиробничих галузях у загальних обсягах зайнятості в цілому відповідає світовим стандартам. Помітно нижчою є тільки питома вага зайнятих фінансовою діяльністю, що свідчить про недостатній розвиток ринкової інфраструктури.

Проте під час оцінки структури зайнятості у сфері туризму, її зрушень протягом періоду економічного зростання та порівняння з європейськими стандартами слід враховувати збереження загального низького рівня зайнятості та продуктивності праці [10].

Будучи включеною у конкурентне середовище, розвивається і сама людина шляхом підвищення кваліфікації, професійного зростання. Внаслідок цього оптимізується структура зайнятості, оскільки людські ресурси трансформуються в ті галузі виробництва, де створюються найкращі умови для їх використання, туризм є найперспективнішою у даному випадку.

Продовжується перерозподіл найманих працівників між різними формами власності: у 2013 році, порівняно з 2010 роком, чисельність працівників підприємств та установ державної власності зменшилася на 6,8%, тоді як працівників приватних структур – зросла на 20,6%.

З початком економічного зростання у 2010 році у країнах СНД майже припинився процес перетоку робочої сили туристичного спрямування із сектору найманої праці до сектору самостійної зайнятості, однак темпи зростання чисельності самозайнятих значно вищі. Загалом кількість найманих працівників за 2008–2011 рр. зменшилася на 4,1%, а самозайнятих (включаючи працюючих без оплати членів сімей) – збільшилася на 16,5%.

За оцінками, масштаби сектора самостійної зайнятості на ринку праці становлять в середньому по країнам СНД від 10 до 15 млн осіб, з них менше ніж 20% – зареєстровані [9]. Понад 70% від загалу задіяні у сільськогосподарському виробництві, у сільській місцевості ця частка становить майже 93% і навіть у міських поселеннях вона перевищує 26%. Основною сферою праці самозайнятих у містах є оптова й роздрібна торгівля – 51,8% і лише близько 15% – у сфері туризму.

Рівень зайнятості найманих працівників у сфері туризму визначально залежить від розвитку економіки країни в цілому та суспільних відносин, основу яких становлять відносини власності, виробничі зв'язки, економічна свобода суб'єктів ринку праці, баланс між ринковою ефективністю та соціальною справедливістю, а також від ступеню розвитку людини як носія робочої сили [3]. Зазначена залежність виражається через соціальну орієнтацію ринку праці у сфері туризму, тобто певні якісні параметри розвитку його суб'єктів, відносини між ними, результати взаємодії, ефективність функціонування, гуманістичне спрямування. При цьому об'єктами регулювання на ринку праці виступають взаємовідносини між найманими працівниками, роботодавцями та власниками засобів виробництва туристичної галузі. Останні повинні ефективно поєднувати фактори виробництва і забезпечувати високу ефективність виробничого процесу на основі науково-технічного прогресу як в інтересах учасників взаємодії, так і соціальної сфери регіону загалом.

Аналіз соціально-трудова відносин у постсоціалістичних країнах, на прикладі України, є важливим етапом дослідження проблематики найманої праці у сфері туризму.

Починаючи з другого півріччя 2008 р. в Україні суттєво прискорився процес до скорочення кількості вільних робочих місць та вакантних посад, при цьому найбільш стрімко – у листопаді-грудні. Якщо на кінець жовтня 2008 року зазначений показник становив 177,5 тис., то у листопаді та грудні – 136,8 тис. та 91,1 тис. відповідно [8].

Кількість вільних робочих місць та вакантних посад на підприємствах, в установах, організаціях на кінець 2010 р. становила 63,9 тис., що на 3,0% менше, ніж на кінець 2009 р. Зниження цього показника відбулося у фінансовій діяльності, державному управлінні, в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг туристичним підприємствам. Найбільше зростання потреби в працівниках на заміщення вільних робочих місць спостерігалось на підприємствах добувної промисловості (у 1,8 рази) та готелів та ресторанів (на 34,2%).

Тобто в Україні на підприємствах третього технологічного укладу зосереджено близько 42% працюючих, які виробляють 57% загального обсягу продукції промисловості, а їх частка в інвестиціях становить 75%.

На підприємствах четвертого технологічного укладу працює 37% зайнятих у промисловості, які виготовляють 38% продукції, проте їхня частка в інвестиціях – 20%. П'ятий технологічний уклад становить усього лише близько 10% як за питомою вагою працюючих, так і за виробництвом продукції. Приблизно така сама і його частка у загальних обсягах інвестицій [5]. Основа V та VI технологічних укладів – обчислювальна техніка, біотехнології, електронна промисловість, програмне забезпечення, інформаційні послуги. VII технологічний уклад пов'язаний із використанням нових джерел енергії (у тому числі холодного термоядерного синтезу).

Питома вага працівників на підприємствах VI технологічного укладу є не значною, що пов'язано із галузевою структурою промислового виробництва.

Як справедливо зазначає академік НАН України С. Пирожков, «архаїчній технологічній структурі відповідає і архаїчна структура товарного експорту, в якій частка готових виробів становить 30-35%, частка сировини та напівфабрикатів – 65-70% (у світовому експорті товарів готові вироби займають 77,5%, сировина і напівфабрикати – лише 12,5%)» [6].

Концентрація трудових ресурсів потенціалу найманих працівників на низькотехнологічних підприємствах III та IV технологічних укладів значно ускладнює завдання зростання продуктивності праці за рахунок впровадження нових технологій та переходу до інформаційного етапу розвитку економіки України.

Аналіз динаміки розвитку туризму у світі засвідчив, що успішність туристичної галузі в одних країнах та невдачі – в інших залежить від: наявності чи відсутності аттрактивних туристичних ресурсів, чистоти довкілля, розвиненості інфраструктури та сфери розваг, високого рівня сервісу. Аналіз розвитку туристичної індустрії у світі дасть змогу визначити основні напрями регулювання та управління туристичною діяльністю [12].

Висновки з проведеного дослідження. На сьогоднішній день в Україні стан більшості підприємств туристичної індустрії залишається на рівні далекому

від європейських стандартів, що може стати досить серйозною перешкодою як для залучення інвестицій, так і для формування позитивного іміджу країни.

Туризм в Україні відіграє важливе соціальне та економічне значення, оскільки він є джерелом надходжень до бюджету, створює нові робочі місця, розвиває всі галузі, пов'язані з виробництвом туристичних послуг, сприяє зростанню добробуту населення, відіграє важливу роль у розвитку мирних і дружніх відносин між народами, розширенні міжнаціональних контактів.

Особливістю становлення ринкових відносин в сфері туризму постсоціалістичних країнах є зростаюче привласнення професіональних здібностей найманих працівників, яке відбувається при їх залученні до процесу управління підприємством. Так, чисельність управлінського персоналу (менеджерів вищої ланки) у середньому по країнах СНД протягом 2008–2012 років засвідчила тенденцію до зростання. Це є досить характерним перспективним напрямом для подальшого залучення нового типу найманих працівників у сферу туризму та можливість доручення їх до системи управління виробничими процесами у сфері туризму.

Вплив як зовнішніх факторів стимулювання, так і власних індивідуальних орієнтирів та прагнень формує механізм мотивації, що є домінуючою у формуванні конкурентоспроможності кожного найманого працівника в будь-якій галузі господарювання, а особливо у перспективній сфері туризму. Разом з тим низький рівень матеріального та соціально-психологічного стимулювання не спонукає людей праці, особливо молодь, підвищувати свою конкурентоспроможність.

На нашу думку, для підвищення рівня конкурентоспроможності найманих працівників у сучасних умовах необхідно:

- забезпечити участь працівників у розподілі прибутку;
- забезпечити належне матеріальне та соціально-психологічне стимулювання працівників шляхом впровадження оплати праці з урахуванням кінцевих результатів господарювання;
- створити можливості для придбання акцій підприємства, надання різних премій, соціальних бонусів;

- створити умови для просування по службі, професійного зростання всіх категорій працівників та самореалізації з урахуванням кон'юнктури ринку праці (професійна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації, надання робочих місць відповідно до набутої професії, кваліфікації тощо).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горбач Л.М., Каун О.Б. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / Л.М. Горбач, О.Б. Каун. – К. : Кондор, 2006. – 2006. – 436 с.
2. Добрынин А.И. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность исследования / А.И. Добрынин, С.А. Дятлов, Е.Д. Цыренова. – СПб. : Наука, 1999. – С. 17.
3. Людський розвиток в Україні: 2004 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – С. 146.
4. Мельниченко С. Інформаційні технології в управлінні суб'єктами туристичної діяльності / С. Мельниченко // «Вісник КНТЕУ». – 2010. – № 2. – С. 131-143.
5. Новіков О.А. Аналіз структури зайнятих за галузями економіки / О.А. Новіков // Економіка та соціс. – 2010. – № 5; Чухно А. Нова економічна політика / А. Чухно // Економіка України. – 2005. – № 7. – С. 10-23.
6. Сокурская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода. – Харьков : Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2006. – С. 268-269.
7. Пирожков С.І. Моделі і сценарії структурно-інноваційної перебудови економіки України / С.І. Пирожков // Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки : зб. наук. пр. / ОІЕ НАН України, відп. ред. Сухоруков А.І. – К., 2004. – С. 6-11.
8. Про соціально-економічне становище України за 2008 рік [Електронний ресурс] // Веб-сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/publ_u.html.
9. Цербакова Е. Уровень и качество жизни в странах СНГ существенно различаются [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://demoscope.ru/weekly/2010/0415/barom03.php>.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Evointeg/Prez1/roz5.htm>.
11. Електронний ресурс – Режим доступу: http://info-library.com/content/1477_Tyrizm_v_Ykraini_na_sychasnomu_etapi.html.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/muzychenko11.htm.